

Pol-ate kaapiya tu yuuh la vu hil bel-ate vu Kolint

¹ + o 1:1 1Ko 1:1*Sa Pol-anjo sen Anutu yoo holin sa lak-ambe saatu Yesu Kalisi-te sinaalêê-to, ond haay ahondoos yiy halingg Timoti kaavu kaapiyaa-jo laas vu ham Anutu-te hil bel-ate sen ham nando Kolint-ato, de vu Anutu-te hil pin sen dando lohvu Akaia-te taaku pin-ato.

² + o 1:2 1Ko 1:3*Yate Aamangg Anutu yuuh Omaaho Bop Yesu Kalisi-te samu samu naas mando gaving ham-ambe ham alompayo nanjip melaas.

Pol aka vasa in Anutu hôôvu yi

³ + o 1:3 Ep 1:3; 1Pi 1:3; Lom 15:5*Yiy gako yate Omaaho Bop Yesu Kalisi Mangganaan Anutu haale jak, in Anutu omaaho ka pasiv osin yi omaaho samu samu danggakook. ⁴ Hey nando osin va nimeen nanjingin hey lôôt, le ma de Anutu yoo nawiing-ambe hey alonggpayo ahelavis nalak. Yoo navu samu hey nambêênjo, om yik hey oo aalohvu nambe hey samu hil vaalu sen nimeen nanjingin sil-ato gaving. ⁵ + o 1:5 Saam 34:19; 94:19*In nivaane vaha vaha sen Kalisi hakôô-to ond natokak hey having lôôt, le ma de Kalisi yoo nawiing-ambe hey alonggpayo ahelavis nalak. ⁶ + o 1:6 2Ko 4:15*Va nimeen natovu hey in nambe biing-ambe ham alompayo ahelavis jak de Anutu gako ham anom

vu yi. Tonde Anutu nawiing-ambe hey alonggpayo ahelavis nalak-ato, ond manyinjo nawiing in nambe busin sen ham gako nimeen naambe hey-ato ond ham alompayo ahelavis jak-ambe ham baale niwêêk-ande ham baaku nimeen pin. ⁷ In hey akangg navu ham-ambe hey alak ni vulôôt nambe ham e gako nimeen naambe hey-ato, tombe Anutu le biing-ambe ham alompayo le ahelavis jak gaving naambe sen hey-ato.

⁸ + o 1:8 Sin 19:23; 1Ko 15:32*Halingg-aso, va nimeen sen tovu hey neep Esiaa-to ond manyinja hey aawiingin nambe ham anjak ni. Nimeen bopaata lanjingin hey-ambe savok heyanêêngg niwêêk la, tombe hey akangg vu nambe hey navu aanggimb. ⁹ Ke, nimeen-anju tovu hey, tombe hey akangg vu nambe lanêêl heyanêêngg busin sen lanyiis hey-ambe hey aanggimb-ato lung la. Lemu va nambêênju tovu hey in nambe hey anjak ni naambe yame gatung mengg in yate niwêêk e, nganjo yiy gatung mengg in Anutu sen nawiing-ambe hil yimbin davu kandi lak laah-ato timu in nambe dôôvu yiy. ¹⁰ + o 1:10 2Ti 4:18*Yik Anutuu-ju sen lôôh hey vêêl in nimeen bopaataaju de hey-ame aahimb e, tonde yoo le nôôh hey vêêl naambêênja jesin. Keen, hey hatung mengg in yi timu nambe le nôôh hey vêêl jesin naah in va vaalu pin naambêênju. ¹¹ Om yik ham andôôvu hey hôôk lohakin gaving. Naambêênjo in Anutu gango hil ngeeyaata-te vangavakin-ambe samu hey, le mem hil ngeeyaata le daapêêlis na vu Anutu in hôôvu hey-ato.

Pol-ame navu tatuhin hil Kolint e

¹² + o 1:12 Hiblu 13:18; 2Ko 2:17; 1Ko 1:17*Hey akangg vasa in dangga nambe hey oo alak ni neep hôök hey alonggpayo nambe hey akangg-ame navu nambe hil lambu va nyevahaan dukanaah heyate kul-ato le, nganjo Anutu ond mem samu hey, tombe wiing-ambe hey alonggpayo timu be hey nando monaawiing kul

osin hey alonggpayo nivalok vu ham having hil pin. ¹³ Hey-ame kaavu vakasin ti neep vunin in ham e, nganjo hey kaavu be neep langaah lohvu ham naasevin-ambe ham anjak dangga ni, tombe sa kangg vu nambe ham e anjak ni lôôt. ¹⁴ + o 1:14 2Ko 5:12; Pil 2:16*Ham oo alak heyate vakasin vaalu ni lung la be ham akam vasa vu hey, om yik hey e kangg vasa vu ham dôök busin sen yate Omaaho Bop Yesu dukanom-ato.

¹⁵ Sa lak ham anim nambêênja, ondeey saanêêl bôôy nambe sale anaas gato vu ham naamunggin in nambe saambiing-ambe ham akam vasa jak naatu balon yuuh e. ¹⁶ + o 1:16 1Ko 16:5-6*In bôôy-ato ond saambe sa naas gato vu ham vêêl e mem sana Makedonia. Tonde saanom balup vu ham jesin naah e mem ham naanggiy sa na mopaatôôv-ambe sana Yudia. ¹⁷ Soo aawiingin nambêênjo, le ma de same alaas e, om mak ham akam navu nambe soo aanêêl danjeen amu. Mak ham akam navu nambe va sen sa naanêêl in nambe saambiing-ato ond soo naaliinggis mali-malis amu be sa navu kaange vakasin yesi-yesin nambe sen kakook voon-atêêto mava? ¹⁸ Malis, Anutu ond omaaho vakasin keen danggakook, tombe yik hey having nambêênjo, in hey-ame naaliinggis mali-malis e, hey-ame naanêêl nambe

“keen” de “malis” having e. ¹⁹ + o 1:19 Sin 18:5*In waay Silvenes ayuuh Timoti aanêêl Anutu Noow Yesu Kalisi-te dangga langaah vu ham-ato, ond Kalisii-ju me-nanêêl vakasin yuuh hôôk ti le, nganjo yik nanêêl keen amu. ²⁰ + o 1:20 Taato 3:14*In vakasin pin sen Anutu jôôy-ato dangga yoo neep vu Yesu timu, om mem yiy gako Anutu haale jak-ambe yaanjiinggis in naambe Anutu ond omaaho nanêêl vakasin keen amu. ²¹ + o 1:21 1Jon 2:27*Yik Anutuu-ja sen nawiing hey-ande ham having-ambe yiy naatu Kalisi-te hil aniwêêk-ato, tombe mem holin yiy ak in nambe yaambiing yite kul. ²² + o 1:22 Ep 1:13-14; 2Ko 5:5; Lom 8:16-17*Tombe wiing yite Vavi Vaambuung vu yiy in taato langaah naambe yaatu yite hil lung la, tombe Vavi Vaambuung-anjo nando hôôk yalonggpayo in taato naambe Anutu-te vakasin sen gako yiy naah-ato ond keen lôôt.

Pol-ame la pavis vu sil e

²³ + o 1:23 Lom 1:9; 2Ko 11:31*Anutu yoo lak sa longgpayo ni, om naambe sa tatuhin ond mam Anutu le bu nyevahaan vu sa, le ma de sa naanêêl keen lôôt nambe sa nimbaya nambe same aambu nyevahaan vu ham dukanaah va nipaya sen ham nawiing-ato le, ondeey same aalos Kolint yesin e. ²⁴ + o 1:24 1Pi 5:3*Lemu ham awii-having-anjaato ond hey-ame aatu dangga le, nganjo ham oo awii-having Anutu vulôôt-ambe ham naale niwêêk, lemu hey naawiing in nambe hey aandôôvu ham-ambe ham akam vasa jak.

2

¹ + o 2:1 1Ko 4:21; 2Ko 12:21*Sa kangg oo vu lung la nambe same le aanos vu ham e, in sale aambiing-ambe ham alompayo nimeen jak in hamate va nipayaa-jaato naatu balon yuuh.

² Om naambe saambiing-ambe ham alompayo nimeen jak ond lati lohvu nambe biing-ambe sa longgpayo ahelavis jak? Malis. In nambe ham alompayo nimeen ond ham ti me-lohvu nambe biing-ambe sa longgpayo ahelavis jak e. ³ Nambêênja ondeey sa kaavu kaapiyaa-ja laas vu ham bôôy-ato in nambe ham anggilin ham vasa in va nipaya, in sa nimbaya nambe sa naas vu ham ond ham-ame ambiing-ambe sa longgpayo nimeen vu ham e, nganjo ham ambiing-ambe sa kangg vasa. In sa sahi nambe va sen biing-ambe sa kangg vasaa-to ond yik le biing-ambe ham pin akam vasa gaving. ⁴ + o 2:4 Sin 20:31*Sa kaavu kaapiya vu ham bôôy-ato ond sa longgpayo nimeen-ambe sa kaatuuh hôôk lôôt, tombe sa mengg luk kaasêêh lôôt having, lemu same aawiingin nambe aambiing-ambe ham alompayo nimeen jak ondeey sa kaavu kaapiyaa-ja le, nganjo sa kaavu in nambe ham anjak ni naambe sahengg naving ham lôôt.

Ham kawiiy omaaho sen nawiing va nipayaa-to yite nipaya na

⁵ + o 2:5 1Ko 5:1*Hamate omaaho sen wiing nipayaa-to ond me-wiing-ambe soo ti sa longgpayo nimeen e, nganjo wiing-ambe ham alompayo nimeen having, lemu saambe same daanggôôl yi lôôt e, om yik saanêêl amu nambe wiing-

ambe ham vaalu ham alompayo nimeen. ⁶ Lemu omaahô-ja ond ham vaalu ngeeyaata avu nyevahaan lukalaah yite va nipayaa-to om yik lung. ⁷ De mem ham kawiiy yite nipaya na de ham bakaas osin melaas vu be lopayo ahelavis jak, in le lopayo nimeen lôôt atombe nimeen-anju daanggôl yi be na menama valok-ate. ⁸ Om sa naanêel vu ham naambe ham oo samu yi nivasa in taato naambe ham ahem naving yi. ⁹ + o 2:9 2Ko 7:15; 10:6*Tombe yik sa kaavu kaapiya laas bôôy-ato in nambe sa sahi ham-ambe sa jak ni naambe ham nanyem vuun in va pin sen sa naanêel-ato me malis. ¹⁰ Naambe ham kawiiy omaaho ti-te nipaya na, ond yik sale kawiiy na gaving. Keen, naambe va nipaya ti neep in nambe sa kawiiy ond yik sa kawiiy ak Kalisi haale in nambe dôôvu ham. ¹¹ + o 2:11 Luk 22:31*Le naambe yame kawiiy yite nipaya na le, ond Saalang e palapin yiy-ambe kape yiy, in yiy alak kakook anipaya ni lung la.

Pol la valup Toloas atombe lopayo nimeen

¹² + o 2:12 Sin 14:27; 1Ko 16:9*Bôôy sala valup Toloas-ambe saanêel Kalisi-te banye nivasa, tombe saahe nambe Omaaho Bop wiing-ambe yoo lambe nanyend in sate vakasin lôôt. ¹³ + o 2:13 Sin 20:1*Lemu same nando nivasa le, in same aatovu sa halingg Titus vuu-ju le, om saalôh sil namand-ande sala Makedonia.

Sinaale-so dawiiing Omaaho Bop-ate kul lak Anutu-te niwêêk

¹⁴ Sa naapêelis la vu Anutu in Kalisi tu va pin dangga, de yaatu yite hil-ambe Anutu nanggiy

yiiy ak busin pin. Tombe navu kul vu hey-ambe hey naanêêl Kalisi banye la lohvu taaku pin in nambe hil pin lanjok ni, naambe sen va galovasa la nanggwang hil pin-ambe dangoyin. ¹⁵ + o 2:15 1Ko 1:18*In Anutu nayi hey nambe Kalisi-te va galovasa sen nala vu hil sen Anutu nako sil nalaah vu yii-to, osin nala vu hil sen le lana mend namaa-to. ¹⁶ + o 2:16 Luk 2:34; 2Ko 3:5-6*Tombe vaalu dango nambe ninggalôôn, tombe galôôn e dôôk sil-ambe lanjimb-ambe lana mend nama, tonde vaalu dango nambe va galovasa sen le biing-ambe sil mando metumin danggataa-to. Tombe mak lati lohvu nambe biing Anutu-te kul-anjo? ¹⁷ + o 2:17 2Ko 1:12; 1Pi 4:11*Ond yik hey ond hey-ame nambe hil ngeeyaata sen danêêl Anutu-te vakasin-ambe dako mone lakato le, nganjo hey aatu Kalisi-te hil, om yik hey alonggpayo timu be hey naale Anutu mekaalus, tombe hey naanêêl yite vakasin sen wiing hey ala in-ato.

3

Vakasin moos sen Anutu jôôy-ato savok tanasin bôôy la

¹ + o 3:1 2Ko 5:12; Sin 18:27; Lom 16:1*Mak ham akam navu nambe hey nako hey haalengg ak laah a? Me, mak hey e gako kaapiya vu omaaho ango in nambe tatekin hey vu ham naambe sen hil vaalu dawiiing-ato? Me, mak ham kaavu kaapiya ti nambêênja in nambe naanêêl hey taato vu hil vaalu? Malis. ² + o 3:2 1Ko 9:2*Yik ham-anjak, ham oo atu heyate kaapiya sen tatekin hey vu hil vaaluu-to. Tombe hey ahengg naving ham lôôt,

om hil pin lalohvu nambe lanji heyate kaapiya sen ham-anjaato be daasevin. ³ + o 3:3 Eks 24:12; Jer 31:33; Esi 36:26-27*Tombe yoo neep langaah nambe ham atu Kalisi-te kaapiya sen yoo kaavu be vu vu hey-ambe hey nanggîn-ato, lemu me-kaavu lak kalipi le, malis, yik yoo kaavu lak Anutu metumin-ate Vavi Vaambuung. Osin

me-kaavu be neep ak tatuuh ahépataas ti le, nganjo kaavu neep hôôk omaahonôôn alondpayo.

⁴ Hey naanêêl vakasin-anjo langaah in Kalisi yoo wiing-ambe hey aatu yite hil, om hey aawii-having Anutu keen nambe yoo vu kul-anjo lukala hey namangg. ⁵ + o 3:5 2Ko 2:16*Lemu hey akangg-ame navu nambe hey oo aalohvu in nambe hey aambiing kul-anjo le. Keen, hey-ame aalohvu le, nganjo yik Anutu yoo timu nahôôvu hey, le mem hey naalohvu be hey naawiing kul. ⁶ + o 3:6 Jer 31:31; 1Ko 11:25; Jon 6:63; Lom 7:6*Yik Anutu timuu-jo sen navu niwêêk vu hey, tombe mem hey aalohvu nambe tatekin vakasin moos sen Anutu jôôy vu yiyi-ato. Tombe vakasin moos-anjo ond sen sil-ame kaavu be neep hôôk kaapiya bôôy-ato le, manyinjok Vavi Vaambuung yoote va. In Mose-te tanasin sen neep hôôk kaapiyaa-to ond taato vu yiyi nambe yiyi kalêêh tanasin om yale ana mengg nama, le ma de Vavi Vaambuung navêêl yiyi ak in nambe yiyi mando metumin.

⁷ + o 3:7 Eks 34:30*Ke, tanasin-anjo ond Anutu kaavu neep ak tatuuh-ambe vu la vu Mose osin yite nikaapulîs bôôy-ato, ond Mose mekaalus natêêlang atombe Islel-ame lalohvu nambe lanji mend ak e, le sim naalum atombe sen natêêlang-

ato ma la. Keen, Mose-te tanasin sen navu taato nambe yiy naawiing va nipaya om yiy navu ana mengg namaa-to, ond tok laam having nikaapulis bopaata nambêênju. ⁸ + o 3:8 Gal 3:2,5*Lemu Vavi Vaambuung nawiing yite kul-ato ond yite nikaapulis bopaata lôôt-ambe savok la. ⁹ + o 3:9 Diu 27:26; Lom 1:17; 3:21*Keen, naambe kul sen tanasin nanêêl yate va nipaya langaah-ato yite nikaapulis neep, ond sim kul sen Vavi Vaambuung nanêêl yiy nambe hil anivalok-ato yite nikaapulis bopaata lôôt-ambe savok la. ¹⁰ + o 3:10 Eks 34:29*Keen, nikaapulis sen tok laam osin tanasin bôôy-ato ond yiy naahe

nambe sen lung laa-to, in nikaapulis sen tok laam gêên-anjôoto ond bopaata lôôt-ambe savok la. ¹¹ Ke, Mose-te tanasin sen malaa-to ond nikaapulis, lemu vakasin moos sen nando in nambe mando danggataa-to ond nikaapulis lôôt-ambe savok la. ¹² Tombe hey aawii-having vakasin moos-anjo nambe yite nikaapulis-ame le maahôôl e, om hey aningg-ame nayêênin e, nganjo hey oo naanêêl langaah lôôt. ¹³ + o 3:13 Eks 34:33-35*Hey-ame naawiing nambe sen Mosêê-to le, in Mose ond kambu me sen natêêlang-ato lak tôômb in nambe hil Islel-ame lanjji naambe nikaapulis navu maahôôl in jung na valok-atêeto le. ¹⁴ + o 3:14 Lom 11:25*Lemu sil alondpayo doos ak lôôt-ambe gêên-anjo, om dasevin vakasin bôôy sen Anutu jôôy nyendoos having sil-ato, le ma de londpayo yoo niwêêk nambe sen tôômb navu kambu sil amend jeen in vakasin keen. Nganjo naambe sil langgilin londpayo nom vu Kalisi timu ond mem yi timu

lohvu nambe nôôh tôômb-anju na vêêl-ande mem le lanjak vakasin keen ani. ¹⁵ Keen, lak busin pin sen dasevin Mose-te tanasin-ambe dangoyin-ato, ond sil alondpayo doos ak nambe sen tôômb navu kambuu-to yoo lôôt-ambe gêên-anjo. ¹⁶ + o 3:16 Lom 11:23,26*Le naambe langgilin sil alondpayo nom vu Omaaho Bop ond mem le nôôh tôômb-anju na vêêl in sil alondpayo.

¹⁷ + o 3:17 Jon 8:32,36; Lom 8:2; Gal 5:1*De Omaaho Bop ond yik yi Vavi Vaambuung, om hil sen Vavi Vaambuung nalukando sil-ato ond navu kavaayin va pin sen nanduuh sil-ato la de sil dando nivasa. ¹⁸ + o 3:18 Eks 16:7; 24:17*Tombe yiy pin-anjo ond vati me-nahilin yamengg e, nganjo Omaaho Bop-ate nikaapulis natêêlang ak yiy, tombe yaalohvu dundum-ambe yaatêêlang nikaapulis-anjo be la nalohvu omaahonôôn vaalu pin. Nikaapulis-anjo natêêlang ak yiy lohvu busin pin, tombe nawiing-ambe yaningg natu nivasa nalak in nambe yiy naatu naambe yi Omaaho Bop-anju yoo kanuu-to. Tombe Omaaho Bop ond yik yi Vavi Vaambuung, om yoo nawiing nambêênjo vu yiy.

4

Sinaale-so lalohvu dêêngg siinggis

¹ + o 4:1 2Ko 3:6*Anutu ka wiingin hey om vu kul-anjo vu hey, tombe hey-ame sakengg ma in e, malis. ² + o 4:2 2Ko 2:17; 1Tes 2:5*Yik hey haluuh damingg vu va nimumin sen hil dawiang kaatokin-ato, de hey-ame naawiing va in nambe hey tatuhin hil e,

tonde hey-ame hako vakasin ango be hey naanêêl lukalaah Anutu-te vakasin e. Nganjo hey naanêêl vakasin keen-ato langaah in nambe hil pin gango be lanjak kul sen hey naawiing hôôk Anutu mekaalus-ato ni naambe lohvu. ³ + o 4:3 1Ko 1:18*Tombe banye nivasa sen hey naanêêl-ato neep langaah, le naambe neep vunin keen, ond yik neep vunin vu hil sen davu sapa mop sen sil lana mend namaa-to mu. ⁴ + o 4:4 Ep 2:2; Kol 1:15; Hiblu 1:3*In sil-anju ond me-dawii-having e, in anutu nipaya voon-ate vu jeen sil akand, in nambe Kalisi sen ni nambe Anutu keen-ato yite banye nivasa me-naatum hôôk sil alondpayo be me-lanjak yite nikaapulis ani le. ⁵ + o 4:5 2Ko 1:24*De hey-ame yoo naanêêl hey banyengg e, nganjo hey naanêêl Yesu Kalisi banye langaah nambe tu Omaaho Bop, tonde hey navu sapa hôôk Yesu ondeey hey aatu hamate hil kul malis amu having. ⁶ + o 4:6 Jen 1:3; Ais 9:2; 2Ko 3:18*In yik Anutu nêêl bôôy nambe, “Mekanu le melangaah jak,” om yik wiing-ambe hey alonggpayo tu melangaah ak, in yoo têêlang lukala

hey alonggpayo, tombe mem hey alak nikaapulis sen natêêlang hôôk Kalisi mekaalus-ato ni nambe Anutu-te nikaapulis.

⁷ + o 4:7 2Ko 5:1*Lemu hey sen Anutu wiing-ambe hey alonggpayo tu melangaah ak-ato ond hey aalohvu dêéngg siinggis anipaya mu, in nambe hil lanji be lanjak ni naambe hey ond hey aniwêêk ma, nganjo Anutu mu yoo nawiiing yite kul osin niwêêk bopaata vu hey, tombe mem hey naawiing yite kul. ⁸ + o 4:8 2Ko

1:8; 7:5*Keen, va nimeen navu tapumin hey, le ma de me-naanggôôl hey lôôt e, tonde va ngeeyaata nawiing-ambe hey alonggpayo navu kaatuuh hôök, lemu hey-ame naativak in kakook lôôt e. ⁹ De omaahonôôn datiiy hey, le ma de Anutu me-havuuhey hey e, tonde layiis hey-ambe hey aalupake be naahop voon, le ma de hey-ame aahimb e. ¹⁰ + o 4:10 1Ko 15:31*Lohvu busin pin de lohvu taaku pin ond hey naavingg nako nivaane be hey naawiingin nambe hey aanggimb naambe sen Yesu yimb-ato. Yik hey oo nako nivaane nambêênja in nambe hil lanji be lanjak ni naambe Yesu nando metumin-ambe navu ni-wêêk vu hey naavingg. ¹¹ + o 4:11 Lom 8:36*Om hey nando memoos-ambe hey naawiing Yesu-te kul ondeey dayiis hey lôôt in nambe hey aanggimb. Hey naavingg nako nivaane nambêênjo in nambe hil lanji be lanjak ni naambe Yesu nando metumin-ambe nahôôvu hey. ¹² Keen, lohvu busin pin ond nawiingin nambe hey aanggimb, lemu yik yoo nambêênjo in nambe mem ham e mando metumin.

¹³ + o 4:13 Saam 116:10*Ke, tonde Vavi Vaambuung wiing-ambe hey alonggpayo la timu vu Anutu, lohvu sen sil kaavu Anutu-te vakasin-ambe neep hôök kaapiyaa-to nambe, “Sa longgpayo la timu vu Anutu ondeey saanêel yite vakasin langaah.” Om yik hey ond hey alonggpayo la timu vu Anutu nambêênja having, ondeey hey naanêel yite vakasin langaah having. ¹⁴ + o 4:14 1Ko 6:14*In hey alak ni lung la nambe Anutu nêel-ambe Omaaho Bop kandi lak laah, tonde yik le naanêel-ambe hey kandi jak naah gaving Yesu,

tombe le gako hey gaving ham-ambe yana mando gaving yi.

¹⁵ + o 4:15 2Ko 1:3-6*Ke, om nimeen pin sen natovu hey-anjo in nambe dôôvu ham, tonde Anutu-te samu samu le na nohvu

hil ngeeyaata, tombe mem biing-ambe omaa-honôn ngeeyaata lôôt daapêêlis na vu Anutu be gako haale jak lôôt.

Va nimeen sen natovu yiyi-ato le biing-ambe yiyi naatovu nôôn anivasa

¹⁶ + o 4:16 Ep 3:16*Nambêênju ondeey hey-ame sakengg ma in kul osin nimeen-anjo le. Keen, hey naavingg anipaya nalak in nambe hey aanggimb, lemu hey alonggpayo ond Anutu navu niwêék vu be natu moos nalak laah nalohvu busin pin. ¹⁷ + o 4:17 Lom 8:17-18*In nimeen sen natovu hey-anjo ond hey naahe nambe va malis, yik nando pasivdaka mu, lemu nimeen-anjo yoo nawiing in nambe hey gako nôôn nikaapulic-ate be mando danggata osin danggata.

Tombe nôôn nikaapulic danggata-têênju ond mem va bopaata lôôt-ambe savok va nimeen pasivdaka sen natovu hey-ato la valok-ate lôôt. ¹⁸ + o 4:18 Kol 1:16; Hiblu 11:1-3*Om hey amengg-ame navu sapa va sen yiyi naahe lak mengg-ato le, nganjo hey amengg oo navu sapa va sen yame naahêê-to le. In va sen yiyi naahe lak yamengg-ato ond yik nando in mando pasivdaka mu tonde mem maahôôl, nganjo va sen yame naahe lak mengg-ato le, ond nando danggata osin danggata.

5

Yiyy naavingg moos baandoni-te osin Omaaho Bop-ate kul

¹ + o 5:1 2Ko 4:7; 2Pi 1:13-14*Ke, yalak ni lung la nambe yiyy naavingg sen vayum yiyy-ambe yiyy nando hôök vu voon gêên-anjôoto ond lohvu numang amu, tombe naambe numang-anjo panyek na, ond yate bayêên ango sen Anutu le bu vu yiyy-ato nando. Bayêên-anju ond omaahonôn-ame lahaav ak namand e, nganjo yoo nando baandoni be nando danggata osin danggata.

² + o 5:2 Lom 8:23*Gêên yiyy nando hôök numang voon-atêênjo ond yiyy nando osin susin, in yiyy naawiingin lôôt nambe yaanjop yiyy naavingg moos gilin yiyy naambe lolop-ambe naatu yate bayêên baandoni-te. ³ Ke, naambe yaanjop yiyy naavingg baandoni-te ond le gilin yiyy, tombe yiyy kanungg-ame le mando malis e. ⁴ + o 5:4 1Ko 15:53-54*In yiyy naahen nando hôök numang voon-ate tombe yiyy monako nimeen-ambe yiyy naasu. Lemu yame naawiingin nambe yiyy kanungg mando malis e, nganjo yiyy naavingg-anjo le jimb, ondeey yiyy naawiingin nambe aanjop yiyy naavingg moos baandoni-te jakana yiyy naambe sen lolop moos, tombe mem yiyy mando metumin keen. ⁵ + o 5:5 Lom 8:16,23; 2Ko 1:22*In omaaho sen yoo samu yiyy in nambe yiyy mando metumin-ato ond yik Anutu, om vu Vavi Vaambuung vu yiyy vulôôt in nambe yanjak ni naambe yale mando metumin.

⁶ + o 5:6 Hiblu 11:13-16*Om hey oo nando osin hey alonggpayo timu lohvu busin pin-ambe

hey alak ni nambe hey naavingg wiing nambe sen heyate bayêên-ato be hey nando hôök, lemu gêên-anjo hey-ame nando having Omaaho Bop hôök yite bayêên e, nganjo naahen. ⁷ + o 5:7 1Ko 13:12*In gêên ond yalonggpayo nala timu vu yi be yiyi oo monala, de yame naahe mengg ak yi le. ⁸ + o 5:8 Pil 1:23*Ke, om hey oo nando osin hey alonggpayo timu, de hey oo naawiingin lôôt nambe hey gavuuhey hey naavingg-anjo na de hey ana mando nivasa gaving Omaaho Bop vu baan. ⁹ + o 5:9 Kol 1:10; 1Tes 4:1*Om naambe hey mando gaving yi vu baan dangga dosin, me naambe hey oo mando voon-anjôoto, ond yik hey akangg oo navu Omaaho Bop niwêék lôôt lohvu busin pin, in nambe hey aambiing va sen Omaaho Bop ahe naving-ato. ¹⁰ + o 5:10 Ekl 12:14; Lom 2:16; 14:10*In hey alak ni nambe yiyi pin e baale Kalisi me be gango yate vakasin pin naambe yiyi nando hôök yiyi naavingg voon-atêênjôoto ond yiyi naawiing va nivasa me yiyi naawiing va nipaya, ond yik yiyi ti ti pin oo gako nyevahaan dukanaah.

Yaandôovu hil in lanom vu Anutu

¹¹ + o 5:11 2Ko 4:2*Hey naayêênin Omaaho Bop ondeey hey naawiing kul in nambe hey aambiing-ambe hil lambiing gaving yi. De hey ond Anutu nayi hey alonggpayo neep langaah, tombe sa kangg navu nambe mak ham alak hey aningg having.

¹² + o 5:12 2Ko 3:1; 1:14*Hey-ame kaavu vakasin-anjo in nambe ham gako hey haalengg jak e, nganjo hey kaavu in nambe ham anjak ni

be ham akam vasa in hey, le mem ham e anohvu naambe naanêêl vakasin dukanaah vu hil sen dako sil lak in va sen dawiiing ak hil amend-ato, lemu nôôn-ame neep hôok sil alondpayo le.

¹³ Keen, naambe hey alukook wiing paya lohvu hil sen-anju danêêl-ato ond hey alukook wiing paya, lemu hey naawiing Anutu-te kul om yik lung, le naambe hey alukook neep ond yik neep in nambe hey aandôovu ham. ¹⁴ In Kalisi-te ahe havingin naanjiihin hey ondeey hey naawiing yite kul, in hey alak ni lung la nambe omaaho timu lukalaah yahenggbaan-ambe yimb ak yiiy pin, om manyinjo nambe sen yiiy pin aahimb lung laa-to. ¹⁵ + o 5:15 1Ti 2:6; Lom 14:7-8*Omaahôô-ju lukalaah yiiy pin ahembaan-ambe yimb ak yiiy, om yiiy omaahonôôn sen yiiy nando memoosanjo ond yame yoo aambiing va nohvu yakangg jesin naah e, nganjo yakangg bu omaaho sen lukalaah yahenggbaan-ambe yimb ak yiiy, de kandi lak laah-ato, be yiiy aambiing nohvu yoo yite ka jak busin pin.

¹⁶ Keen, bôôy ond hey naahe omaahonôôn naavind amu be hey naanêêl nambe nind vasa me nind paya, lemu gêên ond hey-ame naanêêl nambêênja yesin laah e. Tonde bôôy ond hey akangg navu Kalisi nambe omaahonôôn ti be hey navu sahi yi nambêênja having, nganjo gêên ond hey-ame navu sahi yi nambêênja yesin laah e. ¹⁷ + o 5:17 Lom 8:1,10; Gal 6:15; Ais 43:18; Taato 21:5*Om naambe omaaho ti tu Kalisi-te va, ond Anutu samu be tu omaaho moos ak keen, tombe yite va voon-ate pin lung la valok-ate, tonde nayi va pin nambe tu moos ak lung la.

18 + o 5:18 Lom 5:10*Yik Anutu timu yoo wiing va pin-anjo, tonde wiing Kalisi laam-ambe vu mamaal vu yiyi, tombe yik Anutu vu kul mamaal-anjo lukala hey namangg having. 19 + o 5:19 Lom 3:24-25; Kol 1:19-20*Tombe kul mamaal-atêenjo nambe Anutu wiing Kalisi laam in nambe gako omaahonôn pin lanaah vu yi, de me-le ka bu silate va nipaya sen dawiiing-ato naambe naahen neep vu sil e. Tombe vu kul-anjo vu hey in nambe hey naanêêl vakasin mamaal-anjo langaah. 20 Om yik hey hako Kalisi avi be hey naanêêl yite vakasin langaah-anjo, yik nambe sen hey naanêêl Anutu yoo lava vu ham, om hey kataangg ham lak Kalisi haale nambe ham oo samu vakasin gaving Anutu, tonde mem ham ahondoos Anutu mando javuh ti. 21 + o 5:21 Jon 8:46; Hiblu 4:15; Gal 3:13; 1Ko 1:30; Pil 3:9*De Kalisii-ju me-nawiiing va nipaya ti le, lemu Anutu supin yate va nipaya pin lakalaah yi, be mem lukalaah yahenggbaan-ambe yimb, tombe mem yaalukala having Kalisi be yaatu Anutu-te hil anivalok having yi.

6

Sinaale-so dako nimeen ngeeyaata lak kul-anjo

1 + o 6:1 2Ko 5:20*Hey naawiiing kul having Anutu, om hey naanêêl niwêêk vu ham naambe ham hako Anutu-te samu samu lung la, om ham-ame basap na malis e. 2 + o 6:2 Ais 49:8; Luk 4:19-21*In Anutu nêêl-ambe neep hôok kaapiya nambe,

“Gateey laam vu sa tombe sa hango olavam
 hôök busin ti sen saahe nambe nivasaa-to,
 tombe saahôôvu hong hôök busin sen sa
 hako hil lalom
 vu saa-to.”

Om ham gango le, peey-anjo ond busin sen Anutu navu samu yiy-ato. Keen, busin sen Anutu gako yiy naah-ato ond yik gêen-anjo.

³ Hey animbaya nambe hil-ame daanêel vakasin anipaya jak Anutu-te kul sen hey naawiing-anjôto le, om va vaalu sen hil lalohvu nambe lanji payaa-to ond hey-ame naawiing e, malis. ⁴ + o 6:4 2Ko 4:2*Yik hey oo naale niwêek atombe nimeen pin sen natovu hey-ambe nanjingin hey lôôt osin naale heyate mop jeen-ato, ond yik hey naaku nimeen-anjo pin in nambe taato naambe hey aatu Anutu-te kul vaha-so keen.

⁵ + o 6:5 2Ko 11:23-27*Sil daveek hey-ambe datung hey lukala kalaambus, tonde hil pin davu daandun-ambe lalaam dambuuh hey tatup in nambe lanyis hey. Hey oo monaawiing kul bopaata lôôt, de hey-ame naahop mengg daka le, tonde meep nawiing hey. ⁶ + o 6:6 1Ti 4:12*Hey alonggpayo timu be hey alak vakasin keen ani, de hey naapuvu hey tatin-ande hey-ame naawiing ahekaliñ vu hil sen dawiiing hey payaa-to le, nganjo hey navu samu hil, tombe Vavi Vaambuung nahôôvu hey-ambe hey ahengg naving omaahonôn keen. ⁷ + o 6:7 1Ko 2:4*Hey naanêel vakasin keen amu, osin hey naawiing kul lak Anutu-te niwêek, tonde hey oo monaawiing va nivalok amu, tombe hil dayi va nivalok pin sen

hey naawiing atombe silate vakasin sen daanêêl lak hey-ato ma. Hey naawiing nambêênjo in nambe taato naambe Anutu-te kul vaha-so hey keen. ⁸ Tombe hil vaalu dako hey ak, de hil vaalu daanggôôl hey, tonde

sil vaalu lanêêl vakasin anipaya lak hey neep nanye,

de sil vaalu lako hey haalengg ak. Tonde sim sil vaalu danêêl nambe hey hil tatuhin ambu-so, le ma de hey oo monaanêêl vakasin keen amu lôôt. ⁹ + o 6:9 2Ko 4:10; Saam 118:18* Tonde hil vaalu doosin hey, lemu hil vaalu lalak hey aningg vanuh, dawiingin nambe lanyis hey-ambe hey aanggimb, le ma de hey nando moos. Yik Anutu vu nivaane vu hey amu in nambe hey oo daanggôôl hey, de me-yiis hey-ambe hey aahimb e. ¹⁰ + o 6:10 2Ko 7:4; Pil 2:17; Kol 1:24* Tombe hey alonggpayo nimeen ak, le ma de hey akangg vasa lôôt lohvu busin pin, de hey nando nambe hil sen dativak in vaa-to, le ma de hey naavu vanôn keen vu hil ngeeyaata, de heyanêêngg kupak ayuuh ame ma, le ma de hey nako nôôn anivasa pin natu heyate va.

¹¹ O ham Kolint, hey aanêêl hey alonggpayo langaah lôôt vu ham, tonde hey alonggpayo laas osin doos vu ham. ¹² Hey ahengg oo having ham keen, lemu ham ahem-ame having hey lôôt e, ¹³ + o 6:13 1Ko 4:14* om sa naanêêl vu ham naambe sen sa naanêêl vu noongg-asôoto naambe hey ahengg naving ham lôôt, om yik ham alompayo nom vu hey osin doos dukanaah nyevahaan gaving.

Yaatu Anutu-te dumb vaambuung

¹⁴ + o 6:14 Ep 5:7,11*Ham-ame naanjôôy vakasin-ambe naanduuh ham batinin hil sen me-lawii-having Yesuu-to le, in va nivalok osin va nipaya me-nayalak ak yi le, tonde melangaah osin mekanu-te va me-dando lavuh ti le.

¹⁵ Tonde Kalisi de Saalang ond yuuh alondpayo me-lavuh ti be yuuh dando hôôk ti le, tonde yik hil sen lawii-having Yesu osin hil sen me-lawii-having Yesuu-to ond sil ahondoos-ame lalohvu nambe kand bu va nanjip ti le, malis lôôt. ¹⁶ + o 6:16 1Ko 3:16; Lev 26:12; Esi 37:27*Tonde Anutu-te dumb vaambuung-ande taaku gambus ond yuuh ahondoos-ate kul-ame neep ti le, tonde yiyi oo aatu Anutu metumin-ate dumb vaambuung lohvu sen Anutu nêêl bôôy nambe,

“Sale mando gaving sil osin sana gaving sil, de sale naatu silate Anutu tonde sil e daatu sate hil.”

¹⁷ + o 6:17 Ais 52:11; Esi 20:34; Taato 18:4*Tonde Omaaho Bop nêêl having nambe,

“Ham gavuuuh sil-ande ham ana mando lundoos, tombe ham paasu namam in va nipaya, le mem sale gako ham nom. ¹⁸ + o 6:18 2Sml 7:14; Ais 43:6; Jer 31:9; Taato 1:8*Tombe sale naatu ham momin, tonde ham e naatu sa noongg osin nonggaavêêh-aso. Ke, Omaaho Bop sen niwêêk pin danggakook-ato nêêl nambêênjo.”

7

¹ Om sate va-so, Anutu jôôy yite vakasin samu samu nambêênjo vu yiyi-ambe neep. Om yiyi kawiyi va nipaya pin na in yiyi naavingg osin

yiy alonggpayo de yiy mando nivasa, tonde yaanjêênin Anutu be yiy
 samu yiy, in yiy naatu hil anivalok keen.

Hil Kolint lahilin sil alondpayo tombe mem Pol pêêlis lôôt

² + o 7:2 Sin 20:33; 2Ko 12:17*Ham ahem gaving hey in hey-ame aawiing omaaho ti paya le, de hey-ame taahu omaaho ti hôok va nipaya le, tonde hey-ame tatuhin omaaho ti de hey hako yite va le. ³ + o 7:3 2Ko 6:11-12*Sa naanêel vakasin-anjo ond me-nambe sen sa naanêel ham e, nganjo saanêel lung la nambe hey ahengg nav-ing ham lôôt, om nambe ham mando metumin me ham anggimb ond yik hey gaving-ambe yiy pin mando metumin me yaanggimb. ⁴ Saanêel sate vakasin langaah lôôt, de same naayêênin e, nganjo sa naapêêlis in ham. Va nimeen tovu sa lôôt, le ma de sa longgpayo ahelavis-ambe sa kangg vasa lôôt.

⁵ + o 7:5 2Ko 2:13*Keen, hey ala valup Makedonia-te taaku, tombe hey naavingg-ame sawaah daka le. Yik va nimeen navu tapumin hey. Ngaamong hambuuh hey tatup tombe hey alonggpayo yu-yuuh. ⁶ + o 7:6 2Ko 1:3-4*Lemu Anutu nawiing-ambe hil sen londpayo nimeen-ato ahelavis nalak, ond yik wiing Titus laam vu hey e mem hey alonggpayo ahelavis ak. ⁷ Tonde Titus laam-anjo ond me-lak yi timu sen wiing-ambe hey alongg nivasa lak e, nganjo ham awiing-ambe Titus alopayo nivasa om hako vakasin-anjo laam, tombe yik lak-anja sen Anutu wiing-ambe hey alonggpayo nivasa lak having.

De Titus nêel vu hey nambe ham oo awiingin lôôt nambe ham angge sa, de ham alompayo nimeen in ham awiing va nipaya, tonde ham akam navu sa lôôt in nambe ham andôovu sa, yik sa hango vakasin pin-anjo tombe sa kangg vasa lôôt.

⁸ + o 7:8 2Ko 2:4*Keen, sate kaapiya wiing-ambe ham alompayo nimeen, lemu sak sa longgpayo me-nimeen in-anjo le.

E-ke, bôôy ond sa longgpayo nimeen in sa lak ni nambe sate kaapiyaa-jo wiing-ambe ham alompayo nimeen, yik pasivdaka mu. ⁹ Nganjo gêên ond sa kangg vasa, lemu same sa kangg vasa in sen ham alompayo nimeen-anja le, nganjo sa kangg vasa in ham alompayo nimeen-anja wiing-ambe ham ahilin ham alompayo. Yik Anutu wiing-ambe ham alompayo nimeen, om heyate vakasin-ame wiing ham paya daka le.

¹⁰ + o 7:10 Mat 27:3-5; Hiblu 12:16-17*Keen, yalonggpayo nimeen biing-ambe yaanggilin yiy, ond manyinja Anutu nako yiy laah vu yi. Om yalonggpayo nimeen nambêênjo ond manyinjo nivasa, de yakangg-ame yu-yuuh in e. Lemu hil sen davu sapa hôök va voon-atêeto ond naambe nimeen naatovu sil, le ma de me-langgilin londpayo naah vu Anutu le, ond nimeen-anju le nyiis sil-ambe lanjimb-ambe lana mend nama valokate, in nanyend doos lôôt.

¹¹ Om ham akam oo bu le, sate kaapiya wiing-ambe ham alompayo nimeen, ond manyinjo nivasa, in navêel ham akam ak-ambe ham samu vakasin sen neep vu ham-ato pavis, de ham tatekin vakasin dangga pavis in taato naambe nipaya me-neep vu ham vaalu le, tombe sim ham

nayêênin Anutu be ham animbaya va nipayaa-jaato. Ke, de ham oo nawiingin lôôt nambe ham angge sa, om ham akam navu sa lôôt, tonde ham oo niwêék lôôt-ambe ham avu nyevahaan vu omaaho sen wiing va nipayaa-jaato. Yik ham nawiing va pin-anja be taato langaah nambe ham samu hamate vakasin lung la, de nipaya me-neep vu

ham e.

¹² De bôôy sen sa kaavu kaapiya laas vu ham-ato, ond same kaavu lak omaaho sen wiing va nipayaa-to le,

tonde same kaavu lak omaaho ango sen ango wiing yi payaa-to mu le, njanjo sa kaavu in nambe ham anjak ni nanjip langaah hôök Anutu me naambe ham ahem oo naving hey lôôt. ¹³ Ke, ham nalo vakasin nambêênja tombe nawiing-ambe hey alonggpayo nivasa, tonde hey akangg vasa lôôt, in ham pin awiing-ambe Titus alopayo ahelavis ak-ambe ka vasa lôôt. ¹⁴ In bôôy ond sa hako ham haalem ak hôök Titus ame, ond same tatuhin-ambe sa ningg mum e, malis. In vakasin pin sen hey aanêel vu ham bôôy-ato ond keen, tombe yik hey hako ham haalem ak hôök Titus amêê-to ond yik vakasin-anja nôôn ak having. ¹⁵ + o 7:15 2Ko 2:9*In Titus laas vu ham atombe ham pin oo nanyem vuun-ambe ham ayêênin yi, de ham hako yi lak nivasa lôôt, om ka monavu vaa-ja be ahe yoo naving ham lôôt. ¹⁶ Om gêên sahengg anivasa lôôt, in saahe nambe va pin sen ham nawiing-anjaato ond ham oo monawiing va nivasa mu.

8

Hil bel-ate kul nambe landôôvu halindin-aso

¹ + o 8:1 Lom 15:26*Halingg-aso, saawiingin gatulin vakasin jak Anutu-te samu samu sen wiingambe nôôn ak vu hil bel-ate vu Makedoniaa-to vu ham e.

² Nimeen bopaata navu sahi sil lôôt lohvu busin pin, le ma de sil oo kand vasa lôôt, tonde silanêënd kupak ma, lemu sil dawiiing ngaatum bopaata lôôt-ambe datung salivangin bopaata in nambe dôôvu hil vaalu. ³ Sa naanêêl langaah in sa lak ni nambe yoo datung salivangin lohvu kand, de omaaho ti me-naanjiihin sil e, tonde silanêënd mone daka sen lohvu nambe sil gatung naatu salivangin-ato ond yik latung. Tonde yik yoo latung heey having-ambe bopaata lôôt savok la. ⁴ + o 8:4 2Ko 9:1-2*Tonde sil oo mokataangg hey lôôt nambe hey aanjiinggis-ande hey gako silate salivangin na Yelusalem in dôôvu Anutu-te hil vuu-ju gaving. ⁵ Le sil-ame datung mone malis amu lohvu sen hey akangg navu nambe sil e gatung-ato le, nganjo yoo lavu sil la osin doos tu salivangin vu Omaaho Bop munggin e mem lavu sil lukalaam hey namangg having, lohvu sen Anutu nêêl nambe sil lambiing-ato. ⁶ Ondeey hey aanêêl vu Titus nambe kul samu samu sen yoo hatung dangga lak bôôy nambe ham andôôvu hil sen dativak in va yuuh amêê-to ond yik yoo naasambe samu kul-anja na. ⁷ + o 8:7 1Ko 1:5; 16:1-2*Va pin sen ham nawiiing-ato ond yoo nivasa lôôt. Ham oo nawii-having Anutu niwêêk lôôt, tombe manyinja ham navu taahu hil hôôk Kalisite vakasin lôôt. Ham alak vakasin keen ani lôôt,

om ham oo nimkala lôôt in nambe ham ambiing Anutu-te kul, tonde ham ahem naving hey lôôt, om sa naanêêl vu ham naambe ham oo pasam ambiing kul in andôovu hil sen dativak in vaa-to lôôt gaving.

⁸ Same aambe sa naanêêl niwêêk vu ham e, nganjo hil-anju lawiing silate kul anivasaa-to ondeey soo aambe sa sahi ham naambe ham e ahem gaving Anutu-te kul keen me malis. ⁹ + o 8:9 Mat 8:20; Pil 2:6-7*Ke, ham oo alak ni nambe yate Omaaho Bop Yesu Kalisi samu yiyi keen. In va nivasa vasa pin danggakook yi, le sim havuuh va nivasa pin-anju la de tu omaaho malis amu in nambe dôovu ham, tombe yoo

lak omaaho malis sen yinêên va maa-ju ondeey ham e gako nôôn anivasa vasa.

¹⁰ Om sa kangg navu nambe ham gatung salivangin naambêênjo ond mem nivasa in ham akam oo vu kul-anjo munggin hil pin-ambe ham hatung salivangin heey lung la hôök ta ngo bôôy-ato. ¹¹ Om ham-o, ham samu kul sen ham ahem having-ambe ham anêêl bôôy-ato be jung na le. Yik ham oo nanyem laas-ambe gatung salivangin nohvu mone sen nando vu ham-ato. ¹² + o 8:12 Mak 12:43*Naambe omaaho ti lopayo yoo nawiingin nambe gatung salivangin, tombe gatung nohvu mone sen nando vu yii-to, ond Anutu le ji yi nivasa, le naambe yinêên va menando le, ond Anutu nayi nambe yik lung.

¹³ Same aanêêl nambe ham gatung salivangin bopaata in dôovu hil vaalu de ham ond ham monaativak e, nganjo saawiingin nambe ham pin mando nivasa nanjip ti. ¹⁴ + o 8:14

2Ko 9:12*Gêên-anjo hamate va ngeeyaata nando, om ham andôôvu sil sen silanêênd va maa-to, tonde sim naalum e naambe silanêênd nando de hamanêêm ma, ond sim landôôvu ham-ambe ham samu ham vaha-vahaan naambêênja. ¹⁵ + o 8:15 Eks 16:18*Nohvu Anutu-te vakasin neep hôök kaapiya nambe,

“Hil sen lasupin vanôôn maana ngeeyaata lôôt-ato, ond lavu vu hil vaalu sen silanêênd vanôôn pasivdaka muu-to having, tombe mem hil sen

lasupin pasivdaka muu-to ond me-layimb ahend e.”

Kul vaha-so heey lala lalup Kolint

¹⁶ Sa naapêêlis la vu Anutu in wiing-ambe Titus ahe yoo having lôôt in nambe dôôvu ham, yik nambe sen saa-to. ¹⁷ Keen, yoo nanye laas in sate vakasin sen saanêêl nambe dôôvu ham-ato, tombe yik ahe yoo naving ham lôôt om yoo ka vu be laas-anja. ¹⁸ Tonde hey aawiing halingg ti sen hil bel-ate pin dako haale lak in nambe yoo nanêêl Kalisi-te banye nivasa langaah-ato, ond yik laas having Titus-anja. ¹⁹ Tombe yik hil bel-ate pin laholin yi lak in nambe na gaving sa be haay ahondoos gako salivangin samu samu sen yiyi natung-ato na vu hil sen dativak in vaa-to, tombe hey akangg oo la vu kul-anjo be hey naawiing niwêêk lôôt in nambe hey gako Anutu haale jak.

²⁰ Om hey animbaya nambe omaaheey-ame daanêêl vakasin anipaya jak hey naambe hey-ame nanggin salivangin bopaataa-jo nivasa le.

²¹ Yik hey naawiingin nambe hey aambiing va nivalok amu dôôk Omaaho Bop-ame be dôôk omaahonôn amend gaving. ²² Om yik hey aawiing yiyi halingg ango in nambe naas gaving maayuu. Hey sahi omaaho angôô-jo hôôk kul vaha vaha, le hey aahe nambe yoo niwêêk-ambe nawiing lôôt, tombe gêên ahe yoo naving lôôt nambe biing kul-anjo gaving, in wii-having nambe ham e ambiing kul-anjo nivasa.

²³ Tonde Titus ond ham anjak ni naambe sate omaaho sen haay ahondoos naawiing kul hôôk ti in nambe haay aandôôvu ham, de yiyi halingg ayuu-anjo ond ham anjak ni naambe yuu h lalaas ak hil bel pin haalend, in yuu dawiiing kul-ambe yuu dako Kalisi haale lak nivasa lôôt. ²⁴ + o 8:24 2Ko 7:13-14*Om ham ahem gaving yaalambe ham gako yaal jak, tombe hil bel-ate pin lanji be lanjak ni naambe hamate ahe havingin, sen hey nako ham ak vu yaal-ato ond nôôn keen.

9

Salivangin sen dôôvu Anutu-te hil-ato

¹ + o 9:1 2Ko 8:1-7*Ham hango vakasin ak salivangin sen dôôvu Anutu-te hil-ato lung la, om same le kaavu vakasin diin vu ham jak salivangin-anjo le, ² in sa lak ni nambe ham alompayo yoo wiingin vulôôt-ambe neep in nambe ham ambiing kul-anjo. Om yik sa hako ham ak vu hil Makedonia nambe, “Hil Akaia samu vakasin lung la hôôk ta ngo bôôy nambe sil e gatung salivangin-ato.” Tombe sil lango ham banyem nambe ham alompayo kandi lak in kul

nambêênja, tombe yik wiing-ambe sil ngeeyaata lôôt londpayo kandi lak having. ³ Om saawiing yiy halingg-asôônja lalaas in nambe hey-ame gako ham ak in vakasin-anja malis amu le, nganjo saawiing in nambe ham samu vaa-ja nohvu saanêel-ato be jung na bulôôt. ⁴ In hil Makedonia heey e gaving sa be hey anaas balup naatovu ham, lemu ham-ame asupin hamate salivangin lung la le, ond ham e ambiing-ambe ham-ande hey-ambe yanning naamum lôôt, in nambe sa longg la timu be sa hako ham ak nambe ham samu kul-anja lung la. ⁵ Nambêênja ondeey sa haanjiihin yiy halingg-asôônjo nambe daamunggin-ambe lanaas vu ham in lambiing-ambe ham gatung hamate salivangin sen ham anêel-ato jung na bulôôt. Tombe mem hey e anjak ni naambe ham oo hatung salivangin osin ham alompayo nivasa, de hey-ame gaanjiihin ham lôôt e mem ham gatung e.

⁶ + o 9:6 Pro 11:24; 22:9*Ham akam oo buujo le, omaaho ti nambe baalôôh vanôôn kul pasivdaka ond le gako vanôôn nôôn pasivdaka mu, tonde sim omaaho ango nambe baalôôh vanôôn kul bopaata ond yik le gako vanôôn nôôn ngeeyaata. ⁷ + o 9:7 Lom 12:8*Om ham ti ti pin ond ham akam oo bu dôok ham alompayo naambe ham gatung salivangin naambêênjo ond yik ham gatung. Ham-ame gatung osin ham alompayo nimeen e, tonde ham-ame anjêênin hil ango be ham gatung e, nganjo Anutu ahe naving hil sen davu va osin kand vasaa-to. ⁸ Tonde Anutu lohvu nambe le biing samu samu nivasa vasa pin vu ham, tombe ham-ame le naativak in

vati le, nganjo jak busin pin ond ham e mando nivasa osin ham e anohvu naambe ham ambiing kul anivasa pin in dôôvu hil vaalu gaving. ⁹ + o 9:9 Saam 112:9*Manyinjo lohvu Anutu-te vakasin sen neep hôôk kaapiyaa-to nambe,

“Omaahôô-ju natiy va ngeeyaata nahelak hil sen dativak in vaa-to, yoo nawiing ngaatum-ambe neep in nanjip danggata.”

¹⁰ + o 9:10 Ais 55:10; Hos 10:12*Anutu vu vanôôn ve vu omaahonôôn-ambe daalôôh-ato, tonde nawiing-ambe vanôôn natu nôôn ngeey-ambe omaahonôôn daya. Om yik le bu va vu ham-ambe naatu ngeeyaata jak in nambe ham ambiing ngaatum, le mem Anutu biing-ambe nôôn ngeeyaata jak lôôt.

¹¹ + o 9:11 2Ko 1:11; 4:15*Keen, Anutu le biing-ambe hamate va naatu ngeeyaata jak in nambe ham ambiing ngaatum lôôt vu hil, tombe mem hey aambu hamate salivangin-anja vu hil sen dativak in vaa-to, ond le biing-ambe sil daapêelis na vu Anutu. ¹² + o 9:12 2Ko 8:14*Keen, ham nawiing kul anivasa nambêênjo be ham nahôôvu Anutu-te hil in va sen dativak in-ato, tombe yik ham nawiing-ambe hil ngeeyaata dapêelis la vu Anutu lôôt having. ¹³ Ke, kul sen ham nawiing-ambe nahôôvu yiy halingg-asôônja le taato ham langaah vu sil-ambe lanjak ham anim lôôt naambe ham nahulis Kalisi-te banye nivasa sen ham anêel nambe ham awii-having-ato baambu, tonde le lanji naambe ham awiing ngaatum bopaata vu sil lôôt, de vu hil vaalu having, tombe sil

gako Anutu haale jak in ham. ¹⁴ De mem lanjak ni

naambe Anutu-te samu samu bopaata neep vu ham, tombe ahend e gaving ham-ambe mem lanohak vu Anutu in ham. ¹⁵ Tombe yiy naapêêlis na vu Anutu in va bopaata ti sen vu vu yiy malis amuu-to, ond va bopaata lôôt-ambe kaluuh va vaalu pin.

10

Pol laanggôôl vakasin anipaya sen lanêêl ak sinaale-sôoto la

¹ + o 10:1 1Ko 2:3*Vaheey lanêêl vakasin lak sa Pol nambe sa nando having ham ond sa naanêêl vakasin melaas vu ham, nganjo sen sa nando diin in ham-ato ond sa navu kaavu vakasin osin niwêêk vu ham, le ma de soo navu sapa hôôk Kalisi be sa naanggôôl sa osin sa kataangg ham lak vakasin melaas. ² + o 10:2 1Ko 4:21*Om yik sa kataangg ham naambe ham ganggin ham, in nambe sa naas balup vu ham ond same naanêêl vakasin aniwêêk jak ham e, lemu sa kangg navu nambe sale naanêêl vakasin osin niwêêk jak hamate hil vaalu sen kand navu nambe hey navu sapa hôôk va voon-atêêto.

³ Keen, hey omaahonôn, lemu hey-ame naayiis ngaamong nambe sen omaahonôn dayiis-ato le.

⁴ + o 10:4 Ep 6:13-17*Va ngaamong-ate sen hey naapuvu be hey naayiis ngaamong ak-ato ond me-va voon-ate le, nganjo hey naayiis ngaamong ak Anutu-te va niwêêk, om yik hey aalohvu nambe kawiiy Saalang-ate kaatum aniwêêk pin.

⁵ Hey oo navu kawiiy vakasin tatuhin sen hil

akand navuu-to, osin va hateesin pin sen hil dawiiing in nambe langgilin hil sen ahend naving in nambe lanjajak Anutu nii-to, tombe yik hey naahilin va pin sen omaahonôôn akand navuu-to in nambe hil oo daanggôôl sil-ambe sil taamuyin Kalisi.

⁶ + o 10:6 2Ko 2:9*De ham ond hey aangge naambe ham nanyem vuun lung la ond mem. Le naambe ham vaalu daahen nanyendoos ond hey e aambu dôôk silate nipaya nyevahaan. ⁷ Om ham akam oo bu va sen neep langaah hôôk ham amem-anjôoto le. Naambe omaaho ti ka vu nambe wii-having niwêêk-ambe tu Kalisi-te omaaho, ond ka bu hôôk lopayo jesin naah-ambe jak ni naambe yik tu Kalisi-te omaaho be hey ahondoos navu sapa hôôk mop timu, in hey aatu Kalisi-te hil having nambe yii-ju. ⁸ + o 10:8 2Ko 12:6; 13:10*Omaaho Bop wiing-ambe saatu yêêv in nambe sa kaandu ham-ambe ham ambiing gaving niwêêk, nganjo me-wiing sa in nambe saambiing ham paya le. Mak ham akam navu nambe sa nako sa lak in kul-anjo, lemu sa ningg-ame namum e. ⁹ De same aawiingin nambe sate kaapiya biing-ambe ham kanum na lôôt e. ¹⁰ Keen, vaheey lanêêl vakasin lak sa nambe, “Yite kaapiya ond navu

kaavu vakasin animeen osin niwêêk vu yiyi, lemu nalup vu yiyi ond yiyi naahe yi nambe niwêêk ma, de nakaas nilaas amu.” ¹¹ + o 10:11 2Ko 13:2,10*Om omaaho sen nêêl vakasin-anjo ond yoo jak ni le, naambe hey anaas balup vu ham ond hey e aambiing nohvu sen hey navu kaavu hôôk kaapiya vu ham-ato. ¹² + o 10:12 2Ko

3:1; 5:12*De hey haalengg-ame neep ti having hil sen yoo datee sil ak-ato le, hey-ame aalohvu sil e. Hil sen dawiiing nambêênju ond lundkook ma, in yoo davu sahi sil ak silate kul-ambe dako sil ak malis amu. ¹³ + o 10:13 Lom 12:3*Lemu hey ond hey-ame aalohvu nambe hey gatee hey ak lôôt savok kul sen Anutu vu hôôk hey namangg-ato le, nganjo hey naavu sapa hôôk kul sen Anutu vu helak hey-ato, tombe yik hey aawiiing lohvu-ja be hey alaas valup vu ham having. ¹⁴Hey akangg-ame yoo vu be hey alaas valup vu ham e, malis, nganjo Anutu yoo nêel nambe hey aambiing kul-anjo ondeey hey hako Kalisi-te banye nivasa be hey alaas vu ham nyendoos. ¹⁵ + o 10:15 Lom 15:20*Omaaho ango me-lawiiing kul-anjo de hey nako hey ak in e, nganjo hey oo aawiiing kul in ham, om hey amengg navu sapa nambe ham ambiing gaving Yesu niwêêk, tombe mem heyate kul e naatu bopaata jak lôôt. ¹⁶ + o 10:16 Sin 19:21*Tonde mem hey e gako banye nivasa na nohvu hil vaalu vu taaku heey gaving, lemu hey-ame le aandukana hil ango-te kul-ambe hey gako hey haalengg jak malis amu in silate kul sen lawiiing-ato le, malis. ¹⁷ + o 10:17 1Ko 1:31*Lemu naambe omaaho ti gatee yi jak ond me-gatee yi jak in yite niwêêk e, nganjo gatee yi jak in Omaaho Bop-ate niwêêk ond mem. ¹⁸ + o 10:18 1Ko 4:4-5*In omaaho ti yoo hako haale lak ond va malis amu, nganjo naambe Omaaho Bop amu gako omaaho ti haale jak ond mem nivasa.

Pol nêêl sinaale tatuhin-asote kul langaah

¹ Saawiingin naanêêl vakasin daka naambe sen hil alundkook maa-to be ham gango. Ke, om ham gangôô-jo le. ² + o 11:2 Ep 5:26-27*Sate vakasin-anjo nambe Anutu ahe naving ham lôôt-ambe naholin ham natu yite va, tombe yik sahengg naving ham lôôt nambêênja having. Keen, saaholin ham ak in nambe ham anjak vu moow timu. Saawiingin aambu ham ana vu Kalisi naambe sen vехаavu ti yoo nando nivasa be lak vu yite moow nivalok-ato. ³ + o 11:3 Jen 3:4,13*Lemu sa naayêênin nambe vati le gakoseey ham akam naambe sen nyêêy wiing va osin ka be tatuhin Eva bôôy-ato, tombe sim ham e gavuuuh Kalisi na de ham alompayo me-le na timu vu yi jesin naah e. ⁴ + o 11:4 Gal 1:8-9*In nambe omaaho nindoos ti naas balup vu ham-ambe naanêêl vakasin ango lak Yesu, de vakasin sen hey-ame aanêêl vu ham-ato, me naambe ham gako vati sen me-Vavi Vaambuung-ato, me naambe ham gako banye ango yoow sen ham-ame awii-having bôôy-ato jak. Ke, omaaho ti nalaas nawiing kul nambêênju ond ham nako yi lak pavis. ⁵ + o 11:5 1Ko 15:10; 2Ko 12:11; Gal 2:6*Lemu sa lak ni nambe hil sen ham anêêl nambe sinaale-so haalend bop-ato, ond manyinja sil-ame kaluuuh sa le, malis. ⁶ + o 11:6 1Ko 2:1,13; Ep 3:4*Keen, mak sa naanêêl vakasin-ambe sa navu kaatuuh hôôk, lemu ham alak ni nambe sa kangg neep, in hey naavu tatekin vakasin keen pin vu ham bôôy-ambe ham nangôô-to.

⁷ + o 11:7 1Ko 9:12,18*De ham oo alak ni nambe sa naanêêl Anutu-te banye nivasa vu ham bôôy-

ato ond same hako mone lak-anju le. De sen sa naanggôol sa in nambe sa gako ham jak-anjo ond manyinjo sa naawiing paya me nivasa? ⁸ + o 11:8 Pil 4:15-18*Sa naawiing kul vu ham-ato ond hil bel-ate vaalu lavu mone in nambe dôôvu sa, om sen sa hako silate mone malis amuu-ju ond nambe sen sa naahôôndak silate mone in nambe saandôôvu ham. ⁹ + o 11:9 2Ko 12:13*Bôôy ond sa nando having ham tombe sa naativak in va ond same kataangg ham ti le, nganjo halingg-aso vu Makedonia be lalup atombe mem lahôôvu sa in va sen sa naativak in yuuh amêê-to. Tombe soo nangg in sa nivasa lôôt, de same navu kataangg va vu ham e, om yik soo le ganggin sa nivasa naambêênjo nohvu busin pin. ¹⁰ + o 11:10 1Ko 9:15*In Kalisi-te vakasin keen neep hôôk sa longgpayo, om soo aanêêl keen lôôt nambe same naavu kataangg ham e, om ham Akaia pin, ond ham ti me-lohvu nambe mahôôh sa le. ¹¹ De nambe vaati sen same nako mone yuuh ame vu ham e? Mak sahengg-ame naving ham mava? Malis, Anutu lak ni nambe sahengg naving ham keen lôôt. ¹² Om yik soo le mongganggin sa nivasa nohvu sate vakasin-anjo, in sa nimbaya nambe hil vaalu me-daatokak mopaatôôv in nambe sil gatee sil ak naambe hey ahondoos nako mone lak heyate kul-ato le. ¹³ + o 11:13 2Ko 2:17; Pil 3:2*In hil-anju ond sinaale tatuhin-aso, in sil kaange silambe sil tatuhin ham nambe Kalisi-te sinaale-so sil, lemu me-dawiing Kalisi-te kul keen e. ¹⁴ Om ham-ame ambindis in vaa-jo le, in Saalang oo lohvu nambe kaange yi hôôk va naavi nivasa be naatu ni naambe sen angela melangaah-atêêto.

¹⁵ Om yik naambe Saalang-ate kul vaha-so kaange sil naambêênja gaving, be hil lanji sil naambe sil hil anivalok, ond yame aambindis in sil e, lemu sil e daatovu nipaya nyevahaan dukanaah silate kul-ato.

Pol nako nimeen ngeeyaata nalak kul sinaale

¹⁶ + o 11:16 2Ko 12:6*Saanêêl-ato, de yik sa naanêêl jesin naah naambe omaaho ti me-ka bu naambe sa kangg ma le, le naambe ham akam navu nambêênja ond mam lung-ambe sa gatee sa lak daka be ham angge le. ¹⁷ Omaaho Bop-ame nêêl vakasin-anjo vu sa le, nganjo yik soo aanêêl danjeen nambe hil sen lundkook maa-to be sa hatee sa lak. ¹⁸ In hil ngeeyaata yoo datee sil ak in va voon-ate, om yik sale gatee sa lak in va vaalu gaving. ¹⁹ O mem, ham hil osin ham akam anivasa, om hil akand ma danêêl silate vakasin ond ham akam vasa be ham nango mu. ²⁰ Keen, naambe omaaho ti daandiy ham ana vu be ham naatu yite hil kul vaha malis amu in ham ambiing kul vu yi, me naambe ja hamate va pin, me biing sambul vu ham, me gatee yi jak vu ham, me kaatuuh ham amem, ond ham nahe mu.

²¹ Hil-anju dawiang nindanjeen vu ham ond mak nivasa, me? Nganjo hey ond hey-ame naawiang niwêêk-ambe hey naawiang nindanjeen vu ham nambe sen hil-anju le. Lemu naambe omaaho ti gatee yi jak in yite vati, ond yik soo le sa niwêêk-ambe sa gatee sa jak in sate va gaving. Yik soo naahen naanêêl vakasin-anjo nambe hil alukook maa-to.

22 + o 11:22 Pil 3:5*Sil Hiblu a? Ond yik sa having. De sil Islel a? Ond yik sa having. De silate danggakook neep vu Abalaam a? Ond yik sate danggakook neep vu Abalaam having. 23 + o 11:23 Sin 16:23; 1Ko 15:10*Tonde Kalisi-te kul vaha-so sil a? Om sa naanêêl vakasin sen kakook maa-to naambe sa kaluuh sil hôôk Kalisi-te kul, in soo naawiing kul osin niwêêk bopaata lôôt-ambe sa kaluuh sil. Tonde saaluus kalaambus in Kalisi-te kul balon ngeeyaata kaluuh sil, osin hil daveek sa balon ngeeyaata lôôt kaluuh sil la, tonde yik balon ngeeyaata ond ngaaho nalak in nambe saanggimb kaluuh sil.

24 + o 11:24 Diu 25:3*Hil Yuda laveek sa busin namaavaalu ond laveek sa balon 39 * lohvu beey namaavaaluu-ju pin. 25 + o 11:25 Sin 16:22; 14:19*Tonde hil Lom laveek sa lak beey busin yaal, tonde busin ti ond hil tanga sa lak tatuuh. Tonde sa lak sip-ambe sa natup hôôk balon ngeeyaata tombe sip yaal wiing paya be lukala lôôy, tombe busin ti ond soo naahop monaayêês lôôy alis baandoni lohvu busin ango de langaah ango be ngaaho lak in saanggimb na, le ma. 26 + o 11:26 Sin 9:23; 14:5*Sa nala mopaatôôv diin nalak busin pin, tombe bel navaal-ambe nawiing in nambe gako sa na balon ngeeyaata, le ma. Tonde busin heey ond hil hôôndak-aso dawiiing in nambe lanyiis sa, tonde busin heey

---

* **11:24:** Mose-te tanasin nêêl nambe yêêv gaveek omaaho ti dukanaah yite va nipayaa-to ond sil-ame gaveek-ambe kaluuh balon doo-yuuh e, in sil gaveek lôôt naambêênjo ond le lanji omaahôô-ju naambe va malis om le lanyiis-ambe jimb. Ondeey hil Yuda daveek omaahonôôn ond daveek balon 39 sapa hôôk silate tanasin-anju.

ond sa halingg-aso Yuda osin hil vaalu sen sil-ame Yudaa-to dawiiing in nambe lanyiiis sa be saanggimb, tonde busin heey hil dawiiing in nambe lanyiiis sa nanjip talind lavuun-ambe saanggimb, le ma. Tonde busin heey ond hil dawiiing in nambe lanyiiis sa nanjip taavêêt alo, tonde busin heey lôôy wiing in nambe jahooy sa, tonde busin heey ond hil davu tatuhin nambe sil Kalisi-te hil le ma de dawiiing in nambe lanyiiis sa be saanggimb. ²⁷ + o 11:27 1Ko 4:11; 2Ko 6:5*Soo naawiiing kul bopaata lôôt-ambe sa sakengg ma lak. De busin ngeeyaata ond same naahop mengg e, tonde sa naahimb ahengg in vanôôn osin sa longg navu bambôôv in bel kuuh. Meep nawiing sa balon ngeeyaata lôôt, tonde vavi naaku sa in lolop ma vu sa. ²⁸ + o 11:28 Sin 20:18-21,31*Lemu yik me-manyinjo mu le, nganjo nimeen ngeeyaata nanjingin sa having, tombe lak busin pin sa kangg navu lôôt-ambe sa navu salo mopaatôôv in nambe soo ganggin hil bel-ate vu taaku pin nivasa. ²⁹ + o 11:29 1Ko 9:22*Om naambe omaaho ti yoo lopayo nayêênin va in nambe biing ond Anutu le ji yi paya, ond yik sa longgpayo jêênin vaa-ju gaving-ambe same aambiing e, in le kape yi be dupake hôôk va nipaya. Tonde va nipaya kape omaaho ti ond sa longgpayo nivaane in va nambêênja.

³⁰ + o 11:30 2Ko 12:5*Naambe sa gatee sa lak ond yik soo gatee sa lak in sate va vaalu sen le taato naambe sa ninggwêêk maa-to. ³¹ + o 11:31 2Ko 1:23*Tombe Omaaho Bop Yesu Mangganaan Anutu sen haale bopaata neep danggataa-to lak ni nambe same navu tatuhin e. ³² + o 11:32 Sin

9:23-25*De sa nando Damaskas tombe omaaho lulemak Aletas ond yite yêêv hatung vaheey lala dando mondambuuh mop avi lohvu taaku Damaskas pin in nambe lanôôh sa be sil gatung sa dukana kalaambus, ³³ le ma de yiyi halingg-aso latung sa lukala jaambang-ambe lalôôh sa yêês kaatum alu baandoni, be mem sil taaluuhin sa lak hees-ambe sala hatu voon, tombe sa pak in sil-ambe sala.

12

Anutu taato taahu taahu heey vu Pol

¹ Keen, va sen sa natee sa lak-ato ond melohvu dôôvu yiyi e, lemu hil-anja datee sil ak vu ham, om yik soo gatee sa lak-ambe sa naanêêl taahu taahu osin sa naanêêl vakasin vunin sen Omaaho Bop taato vu saa-to langaah. ² Saatu Kalisi-te omaaho lung la, tombe Anutu hako sa lakala taaku baandoni lôôt, yoo bôôy lôôt-ambe ta nomaayuuh-ambe laam yumbeyuuh lung la. Mak sa naavingg la, me sa naavingg neep-ande sa kanungg amu la, sa doosin, yik Anutu yoo lak ni. ³ Yik sa lak ni nambe Anutu hako sa la Paladis, le mak sa naavingg la me sa naavingg neep-ande sa kanungg amu la, sa doosin, yik Anutu mu yoo lak ni. ⁴ Keen, sala be saalukala Paladis, tombe sa hangoyin vakasin vuu-ju, le Anutu nêêlin nambe same naanêêl langaah e. ⁵ + o 12:5 2Ko 11:30*Nambe sa gatee sa jak in vaa-jo ond mem va keen, le ma de naambe sa gatee sa jak ond yik sale gatee sa jak in sate va vaalu sen navu taato nambe sa niwêêk maa-to mu. ⁶ + o 12:6 2Ko 10:8; 11:16*Le naambe soo gatee sa jak

ond same le naambe hil sen lundkook maa-to le, in sale naanêêl osin keen, le ma de same le gatee sa jak e, in sa nimbaya nambe omaaho ti me-ka bu sate vakasin-anja be ji sa naambe sa omaaho nivasa le. Nganjo sa naawiingin nambe ham angge va sen sa naawiing-ato osin ham gango vakasin sen sa naanêêl-ato, tombe mem ham anjak sa ningg nivalok.

Pol aninaavi nango nivaane

⁷ + o 12:7 Iyop 2:6*Vakasin sen Anutu taato langaah vu saa-jo ond va bopaata lôôt, tombe Anutu nimbaya nambe same gako sa jak pangasen e, om yoo wiing-ambe sa naavingg nango nivaane, yik nambe sen dandayin halu sa be nasêêng-ato. Yik manyinjo nambe Saalang-ate angela ti valup-ambe nayiis sa be naanggôôl sa in nambe same gako sa jak pangasen e. ⁸ Tombe sa kataangg Omaaho Bop niwêêk lôôt balon yaal in nambe nôôh vaa-jo na vêêl in sa, ⁹ + o 12:9 Pil 4:11-13*le ma de Omaaho Bop nêêl lom vu sa nambe, “Sate samu samu nalaas vu hong lôôt om lung, in omaaho ti niwêêk ma ond mem lohvu in nambe sate niwêêk nanjip langaah. Yik Omaaho Bop nêêl nambêênjo tombe sa kangg vasa be sa natee sa lak in va sen sa niwêêk maa-jo, in sa niwêêk nama ond mem Kalisi-te niwêêk e mando hôôk sa. ¹⁰ Om naambe sa niwêêk ma, me hil daanêêl sa pale, me va nimeen vaha vaha naatovu sa, me hil lambiing nindanjeen vu sa in Kalisi-te kul vaha sa, ond yik sa kangg vasa, in busin sen sa niwêêk maa-to ond Anutu navu kaandu sa be mem sa niwêêk nalak keen.

Pol navu kaandu hil Kolint in nambe lambiing gaving niwêêk

¹¹ + o 12:11 2Ko 11:5*Vakasin sen saanêêl-anjo ond lohvu hil alukook maa-to, lemu dangga yoo neep vu ham in ham-ame hako sa lak e, malis. Keen, sak va malis, lemu hamate sinaale tatuhin-aso sen ham nanêêl nambe haalend bop-anja me-kaluuh sa le. ¹² + o 12:12 Lom 15:19*In taahu taahu osin niwêêk sen navu taato Kalisi-te sinaale-so langaah-ato ond soo monaawiing hôôk ham lavuun-ande sa ningg-ame nalêêlak e, yik sa naawiing taahu taahu vaha vahaa-to lak Anutu-te niwêêk. ¹³ + o 12:13 2Ko 11:9*Tonde ham hil bel-ate keen, le nambe vaati sen ham akam navu nambe sa samu hil bel-ate vu taaku vaalu nivasa lôôt kaluuh ham-anja? Yik sa samu ham having, le yik timuu-jo nambe same kataangg vati vu ham e. Le naambe ham akam navu nambe saawiing ham paya nambêênja ond ham kawiiy sanêêngg nipayaa-ja na.

¹⁴ + o 12:14 2Ko 13:1*Tonde gêên sa hako lak tu balon yaal in sa naas vu ham, lemu same le kataangg ham-ambe sa gako hamate vati le, in same aawiingin nambe gako hamate kupak ayuuh ame le, nganjo saawiingin gako ham amu. In sate unoopasiv-aso ham, tombe ham alak ni nambe unoopasiv anêênd kul sen daasupin va in dôôvu maandin ayuuh taandin-ato ma, nganjo maandin ayuuh taandin amu mem silate kul neep, om dasupin va in nambe landôôvu noondin. ¹⁵ + o 12:15 Pil 2:17*Om naambe saambu sanêêngg va pin naas osin saambu sa doos naas gaving in dôôvu ham, ond soo aambu osin sa kangg vasa be yik lung. Keen, sahengg

oo naving ham lôôt, nganjo ham ond ham ahem naving sa pasivdaka mu.

¹⁶ Le mak ham heey danêêl nambe, “Keen, me-navu kataangg yiyi-ambe nako yate vati bôôy e, lemu yi omaaho tatuhin ambu om mak tatuhin yiyi, le yiyi doosin.” ¹⁷ Om saawiing hil lalaas vu ham-ato, ond mak sa tatuhin-ande ti hako hamate va lom vu sa mava? ¹⁸ + o 12:18 2Ko 8:6,16-18*Sa haanjihin Titus-ambe laas vu ham bôôy, tombe saawiing yiyi halingg-anjo laas having yi, tombe mak Titus tatuhin ham-ande hako hamate vati, me? Mak Vavi Vaambuung timu menahôôvu haay-ambe haay-ame naavu sapa hôôk mopaatôôv timu mava?

¹⁹ Mak ham asevin vakasin pin atombe ham akam navu nambe hey navu kaavu in nambe hey samu heyate vakasin hôôk ham amem. Lemu me-nambêênja le, nganjo hey aatu Kalisite kul vaha-so be hey naanêêl vakasin-anjo hôôk Anutu me. Sate va-so, hey naanêêl vakasin pin-anjo in nambe kaandu ham-ambe ham ambiing gaving niwêêk. ²⁰ + o 12:20 2Ko 2:1-4*In sa naayêênin nambe sa naas balup vu ham ond sale aangge de mopaatôôv sen sahengg having nambe ham sapaa-to ond ham-ame le sapa le, tonde sim mopaatôôv sen ham ahem having nambe sa sapaa-to ond yik same le sapa le. In sa naayêênin nambe sale aangge naambe ham e naanêêl ham, de ham alompayo le nipaya vu ham, osin ham ahem kalin lôôt-ambe ham baasuh ham in vakasin, de ham naanêêl vakasin noh nanye osin vakasin palesin jak ham, de ham e gatee ham ak lôôt, tonde ham oo ambiing ngaa-

mong vu ham. ²¹ + o 12:21 2Ko 13:2*Tonde yik sa naayêênin having nambe sale anaas vu ham atombe sate Anutu le daanggôôl sa jesin naah-ambe sa longgpayo le nimeen jak lôôt in hamate hil ngeeyaata sen dawiiing va nipaya bôôy-ambe me-dahilin sil-ambe daluuh damind vuu-to le, yik sil sen dawiiing kand yuuh osin dawiiing baayamb, tonde yoo nindkala be dawiiing va nipaya lôôt-ato.

13

Hil Kolint oo ganggin sil nivasa be lambiing gaving

¹ + o 13:1 2Ko 12:14; Mat 18:16; 1Ti 5:19*Gêên sa navu anaas vu ham naatu balon yaal-anjo, tombe naambe omaaho yuuh me yaal daanêel vakasin timu ond vakasin-anju keen, ond yik yiy gangoyin vakasin-ambe yaambu nyevahaan dukanaah. ² Sa nando having ham hôok sen sa laas tu balon yuuh-ato ond saavu kôôvu ham vaalu sen dawiiing va nipaya bôôy-ato. Tonde yik gêên ond sa nando diin-ande saanêel laas vu ham pin yesin nambe sa naas vu ham jesin, ond same le aangge hil sen dawiiing va nipayaa-to mu le, nganjo sale aambu nyevahaan vu sil nivalok, ³ le mem ham e anjak ni naambe Kalisi nawiing vakasin vu sa be sa naanêel. Tonde Kalisi ond me-omaaho sake masin-ambe nayêênin ham e, nganjo navu taato yite niwêêk hôok ham alom-payo vulôôt. ⁴ + o 13:4 Pil 2:7-8*Keen, bôôy ond me-taato yite niwêêk langaah e, tombe layiis yi lak haah pako be yimb, lemu gêên ond nando metumin lak Anutu-te niwêêk. Tombe hey navu

sapa hôök vaha be hey aniwêêk ma nambêênja having, lemu ham e angge naambe hey nando having Kalisi lak Anutu-te niwêêk, tombe hey e taato yite niwêêk-anjo vu ham.

⁵ + o 13:5 1Ko 11:28*Ham oo nambi-sahi ham alompayo be ham anjak ni nivasa naambe mak ham awii-having Kalisi keen me malis? Ham oo angge ham-ambe ham anjak ni. Mak ham alak ni nambe Yesu Kalisi nando hôök ham alompayo? Le naambe ham-ame awii-having e ond me-yite hil ham e. ⁶ Tombe yik sa kangg vu nambe ham sahi hey ond ham e anjak ni naambe hey aatu Kalisi-te hil keen. ⁷ Hey naalohak vu Anutu nambe dôovu ham in ham-ame ambiing va ni-paya ti le. Hey naalohak nambêênjo ond hey-ame naawiingin nambe hey banyengg naatok naam langaah naambe hey naawiing kul anivasa le, nganjo hey naawiingin nambe ham oo ambiing va nivasa mu, de naambe hil sahi hey naambe hey va malis ond yik lung. ⁸ + o 13:8 1Ko 13:6*In hey-ame aalohvu nambe hey aambiang vati be hey daanggôôl vakasin keen e, nganjo hey aalohvu nambe hey taato langaah-ambe hey tatekin amu. ⁹ Om naambe hey aniwêêk ma de ham aniwêêk neep ond mem hey e kangg vasa lôôt. Tonde hey navu kataangg Anutu lak busin pin nambe biing-ambe ham naatu hil anivalok keen. ¹⁰ + o 13:10 2Ko 2:3; 10:8*Omaaho Bop oo vu niwêêk vu sa in nambe sa kaandu ham-ambe ham ambiing gaving yi keen. Nganjo me-vu niwêêk vu sa in nambe saambiang ham paya le, ondeey gêên sa nando taaku diin-ande sa kaavu vakasin-anjo laas vu ham in nambe ham anggilin ham, le

mem sa naas balup mando gaving ham ond same naanêel vakasin osin niwêék jak ham e.

Vakasin ahus

¹¹ + o 13:11 Lom 15:33*Halingg-aso, vakasin lung laa-ja, om ham akam vasa de ham oo nimwêék-ambe ham naatu hil anivalok keen. Ham gantung nanyem in sate vakasin-anjo, tombe ham alompayo javuh ti be ham mando osin vakasin melaas, de Anutu sen ahe havingin osin melaas danggakook yii-to mando gaving ham.

¹² + o 13:12 Lom 16:16*Ke, ham samu ham vaha-vahaan in taato naambe ham ahem naving ham. De Anutu-te hil pin vu nganjo ond kand navu ham.

¹³ Yik vakasin lung laa-ja. Omaaho Bop Yesu Kalisi samu ham, de Anutu ahe gaving ham, tonde Vavi Vaambuung mando hôók ham alompayo pin.

Mangga Buang New Testament
The New Testament in the Buang, Mangga Language of
Papua New Guinea
Nupela Testamen long tokples Mangga Buang long
Niugini

copyright © 1981 Wycliffe Bible Translators, Inc.

Language: Mangga Buang (Buang, Mangga)

Translation by: Wycliffe Bible Translators

This translation is made available to you under the terms of the Creative Commons Attribution-Noncommercial-No Derivatives license 4.0.

You may share and redistribute this Bible translation or extracts from it in any format, provided that:

You include the above copyright and source information.

You do not sell this work for a profit.

You do not change any of the words or punctuation of the Scriptures.

Pictures included with Scriptures and other documents on this site are licensed just for use with those Scriptures and documents. For other uses, please contact the respective copyright owners.

2012-01-19

PDF generated using Haiola and XeLaTeX on 3 Mar 2023 from source files dated 9 Oct 2020

8d739032-2a4b-567d-abd1-cb7e24ed2cd6